

**UNIUN DA LAS RUMANTSCHAS E
DALS RUMANTSCHS EN LA BASSA**

Zercladur 2019

Charas lecturas, chars lecturs

La radunanza annuala dals 13 d'avrigl è stada ina empernaivla, bain frequentada sentupada rumantscha. Tranter las tractandas statutaras è ina stada dad impurtanza speziala. La suprastanza ha savì vegnir rinforzada cun ina nova suprastanta ed in nov suprastant. Suenter che *Erica Vonmoos* era sa retratga avant in onn ha ella ussa savì vegnir remplazzada da *Sandra Sommer*, oriunda da Zollikerberg, che ha emprendi rumantsch e che lavura en la canorta rumantscha a Turitg ed en la Kinderkrippe *Heusser-Staub* ad Uster. *Curdin Toutsch* era extrà da la suprastanza el decurs dal onn. Er per el ha la URB chattà in successur en *Daniel Monn*, oriund da Mustér che è actualmain engaschè tar la scola chantunala “Hohe Promenade” a Turitg ed tar la scola chantunala Künsnacht sco magister en il rom religiun, cultura ed etica. En in fratemp èn els dus gia sa vivì en stupent en la lavur per las rumantschas ed ils rumantschs en la bassa. Grazia fitg per voss engaschi!

Las revisuras *Marionna Schwarzmann* e *Tina Egger-Camenisch* che han demissiunà han savì vegnir remplazzadas tras *Henning Hanson* e *Jon Florinett*. Grazia fitg!

Il proxim **inscunter interrumantsch** dals 12 da settember a lieu en la Giesserei Oerlikon. Quel dals 16 d'october ha lieu a Berna. El vegn organisà cun *Geli Spescha* ensemen cun l'*Uniun Grischuna Berna*.

Program cun artists ed artista ord la scena rumantscha da Berna e conturn: Annina Sedlacek e Nicolas Stocker, teater e musica da Pascal Gamboni. L'occurrenza ha lieu en il Restaurant Mappamondo, Länggassstrasse 44, 3012 Berna.

Tavulin interrumantsch a Turitg da las 18.30 fin las 20.00 en la Commihalle mintgamai mardi: 3 da settember; 1 d'october; 5 da november; december pausa.

Il tema dal “Dicziunari da mintgadi” agiuntà sco inserziun è questa giada: “flurs ed ervas”. I dat tantas chaussas sin prà, en il gaud e sper l'aujal cun las qualas ins sa optimar menus culinarics ni embellir maisas e balcuns.

Ciril Berther

Pled dal president

Preziadas rumantschas e prezias rumantschs

La stad stat avant porta e lascha sa legrar nus sin las vacanzas e sin pliras occurrenzas tipicas da la stagiun. Per la Rumantschia munta il giubileum da **100 onns Lia Rumantscha** (LR) senza dubi l'eventiment clav da questa stad.

Sco enconuschent han las diversas occurrenzas da giubileum lieu a Zuoz e quai durant la perioda dal emprim fin ils 18 d'avust 2019. La festa centenaria vegn purtada da la LR, dal chantun Grischun, da la Confederaziun, da la vischnanca da Zuoz ed era tut ils auters chantuns sustegnan quella tenor meds disponibels. Sco interpresas sustegnan tranter autras il *Chantun Grischun*, la *Confederaziun*, la *Banca Chantunala Grischuna* e la *Fundaziun Gönner* il giubileum. Quai è en scadin cas ina chausa tut aparti en favur da la quarta lingua e dal sistem federalissem da nossa terra.

El medem mument è quai dentant era in'obligaziun per Rumantschas e Rumantschs da mussar cassacca e dad esser preschents in u plirs dis a la festa da giubileum. Qua tras savain nus era mussar a la populaziun da la Svizra che la Rumantschia viva e ch'ella vegn era el futur a sa dustar per noss linguatg e noss dretgs. Tut las infurmaziuns necessarias pertutgant las festivitads chattais vus sin la pagina d'internet www.100onns.ch. La suprastanza da la URB vegn era ad esser presenta a Zuoz e sa legra gia oz sin divers inscunters e sentupadas cun interessantas discussiuns.

En connex cun la missiva da cultura da la Confederaziun è il Center per democrazia ad Aarau vegnì incumbensà da far ina retschertga pertutgant la promoziun dals linguatgs el chantun Grischun. Ils experts (*Corsin Bisaz et al.*) vesan deficits en plirs secturs, tranter auter s'engascha l'administraziun chantunala memia pauc per promover il rumantsch (mira artitgel da charedactur *Martin Cabalzar* en *La Quotidiana* dals 31 da matg 2019). Il rapport vegn actualmain analisà en plirs gremis ed nus savain esser spanegià sche quel vegn in di era ad avoir influenza per il sustegn en favur dal rumantsch. Il rapport sa vegnir telechargià sin la pagina internet www.zdaarau.ch/publikationen.

Jau giavisch a vus in bel ed empernaivel temp da stad e ma legrel gia oz sin ina sentupada a Zuoz a chaschun dal giubileum **100 onns LR!**

Viva la LR, allegra e tut il bun,

Voss president, *Roman Pfister*

En questa rubrica vegnan a pled persunas rumantschas cun interessantas occupaziuns e vocaziuns. Oz l'intervista cun *Tim Enderlin* oriund da Scuol, anteriur directur regiunal da la DEZZA a Laos, responsabel per il Laos, Vietnam e Cambodscha e dapi l'entschatta dad quest onn ambassadur a Myanmar.

Co vesa Vossa biografia circa ora?

Naschi e creschi si sun jau a Scuol nua che hai era visità la scola primara. Al institut autalpin, co ch'el vaiva num da quel temp, hai fatg la matura. Suenter studis da dretg a Turitg ed in praticum tar il stadi a Berna sun jau entrà el servetsch da la curt districtuala a Turitg. 1997 am sun purtà candidat per il concurs da diplomats a Berna. Las etappas principalas en mia carriera diplomatica èn stadas fin ussa: L'ambassada in Etiopia, Berna a la direcziun per il dretg internaziunal, l'ambassada en Pakistan, responsabel dal persunal a Berna, cusseglier diplomatic da la presidenza da la Confederaziun e directur regiunal per la DEZA a Laos.

Tge è Vossa occupaziun oz?

Dapi il favrer 2019 sun jau ambassadur da la Svizra en Myanmar.

Tge èn las sfidas principalas en vossa occupaziun?

Represchentar la Svizra uffiziala, defender ils interess svizzers, per exempel sin il plan da la politica exteriura u ils interess economics, responsabladad per las activitads svizras sin ils plauns da la cooperaziun per il svilup, il agid umanitar ed il engaschament per il process per la pasch. Impurtant è era l'analisa da la situaziun politica, sociala ed economica in Myanmar e lur consequenzas envers ils interess svizzers.

Co stais visavi il rumantsch?

Il rumantsch è mia lingua materna. Displaschaivlamain na discurs jau quella mintga di. Ma il rumantsch è datiers a mes cor ed jau dun dapli tgira che pli baud. Jau hai gust da discurrer rumantsch cun mess fragliuns. Els èn pli consequents che jau e na laschan betg a mai gronda schelta...

Tge ha il rumantsch purtà a Vus per ils linguatgs che Vus discurreis?

La sensibilitad, in bun sentiment ed l'interess per autras linguas, ma era la flexibilitad ed agilitad da midar tranter las linguas.

Co s'infurmais Vus da quai che capita el territori rumantsch?

Surtut tras la famiglia; cun quai che jau stun el ester na legel tant las gasettas rumantschas e na guard e taidl betg regularmain televisiun e radio rumantsch.

Quant impurtant ès i da dar enavant il rumantsch a nossas proximas generaziuns?

Il rumantsch es ina expressiun da la diversitad in Svizra ed ina ierta impurtanta na betg sulet per ils rumantschs ma per noss pajas entir. Ella resta ina lingua smanatschada. Per mantegnair ella en noss temp globalisà dumonda in sforz cuminaivel, ma era da mintgin a mintgina.

Tim Enderlin , grazia fitg per Vossas interessantas infurmaziuns

Ciril Berther

TREDESCHIN RETG

Tredeschin è l'istorgia d'in tredeschavel figl che va a la tschertga da la fortuna. Cun gidar il retg da survegnir enavos ses possess engulà, survegn el a la fin il reginavel e la bella princessa. Uschia enconusch'ins la paraula, ma il teater da giubileum „Tredeschin Retg” va sin la tschertga da l'istorgia davos l'istorgia. Tgi è Tredeschin propi stà? Ston ins esser retg per chattar la fortuna? E tge di la princessa da tut quai?

Teater cun musica e saut, per rumantsch cun suttitels en tudestg e talian

Bainvegni al festival „100 onns Lia Rumantscha”!

La Lia Rumantscha sa legra da festivar ses giubileum ensemen cun las Rumantschas ed ils Rumantschs. Dal 1. fin ils 18 d'avust 2019 han lieu a Zuoz differents dis tematics davart la lingua e cultura rumantscha. La saira vegn dà il toc da teater „Tredeschin Retg”, aposta scrit ed inscena per il giubileum. Ils realisateurs dal teater èn: Manfred Ferrari, reschissur, Göri Klainguti, autur, Tim Krohn, autur, Astrid Alexandre, musiciste e Lorenzo Polin, David Flepp, Nikolaus Schmid, Annina Sedlacek, Anny Weiler ea.

L'onn 2019 è in onn da festa per la Lia Rumantscha: dapi 100 onns è ella en servetsch per la lingua rumantscha. Ella sustegna, promova e coordinescha las lavurs da las organisaziuns regiunalas en favur da la lingua e cultura rumantscha.

Las stentas per la lingua rumantscha han cumenzà ditg avant la fundaziun da la Lia Rumantscha. Gia a partir da la mesadad dal 19avel tschientaner ha il declin smanatschant dal rumantsch mobilisà forzas per mantegnair e tgirar la lingua. Il moviment da pressa e litteratura rumantscha adina pli grond e la fundaziun da numerusas uniuns regiunalas han gidà a sensibilisar la populaziun rumantscha per lur lingua e cultura.

Il 26 d'october 1919 è la Lia Rumantscha vegnida fundada sco uniun tetgala da tut las societads linguisticas e culturalas. Il medem onn han ins era cumenzà cun ils sforzs per francar il rumantsch sco lingua naziunala svizra en la Constituziun federala.

Da la votaziun federala dal pievel dals 20 da favrer 1938 è il rumantsch vegnì reconuschì cun ina majoritad da 92 pertschient da las vuschs sco quarta lingua naziunala. Fin oz è questa reconuschientscha ina pitga impurtanta da la promoziun da la lingua.

Oz vegn la cuminanza linguistica rumantscha confruntada cun autras sfidas. In terz da las Rumantschas e dals Rumantschs na viva betg pli en ils territoris da tschep, mabain è sparpaglià en l'entira Svizra. Per che la lingua survivia en la segunda u terza generaziun dovri novs instruments da promoziun e chanals da comunicaziun. En ils territoris linguistics tradiziunals sa maschaidan las linguas adina pli fitg. Regiuns sco l'Engiadin'Ota u il Grischun Central èn gia daditg bilinguas u plurilinguas.

Schegea ch'il rumantsch è en blers champs sut squitsch, s'identifitgescha la gronda part da la cuminanza linguistica vinavant fermamain cun la lingua. Gist en la scena culturala sa mussa quant viv ed innovativ ch'il rumantsch po esser.

Per detagls concernent bigliets e reservaziuns mira pagina d'internet: www.100onns.ch

En il bigliet da teater è cumprais il viadi a Zuoz ed il return a chasa (en l'entir Grischun) cun la VR, l'AutoDaPosta u l'Engadin Bus. Valaivladad: 3 dis.

Concert communabel

Chor Viril Laax
Chor Maschadà Grischun Turitg

Direcziun: *Remo Arpagaus*
Remo Weishaupt

Sonda, ils 30 da november 2019 a las 17.00 h
Predigerkirche, Zähringerplatz 1 8001 Turitg

Dumengia, 1 da december 2019 al las 17.00 h
Baselgia parochiala Laax

Roc, pop e rap rumantsch

Uschia sa cloma il project che ha carmalà ina grupp da 12 gimnasiasts e gimnasiastas à Turitg en la vegliadetgna da deschset onns da s'occupar cun il linguatg e la cultura rumantscha. Ella scola chantunala "*Hohe Promenade*" instruesch jau per ordinari il rom religiun, cultura ed etica. Tenor il reglament da maturitad dal onn 1995 ston ils gimnasis tractar en ina ni l'otra moda «la diversitad culturala da nossa tiara plurilingua». En il uschenumnà CH-PROJEKT da la scola Hohe Promenade san ils scolasts e las scolastas scriver or projects tenor agen gust. I vala la suandanta finamira: ils scolars e las scolaras duain s'occupar cun parts da la Svizra plitost nunenconuschentas e la dumonda da la identitad naziunala.

Tematisar musica è en general per giuvenils ina buna clav per carmalar lur atenziun. Per mai è quest project sur da *roc, pop e rap rumantsch* in buna chaschun da dar ina invista en mia atgna cultura.

A l'entschatta dal project avain nus dà in sguard sin ils idioms, lur territoris ed il rumantsch grischun. Cun las enconuschientschas dal latin ed dals linguatgs neolatins reusseschan ils scolars e scolaras da chapir in pau dal linguatg rumantsch e formular simplas construcziuns. Cun smirvegl scuvran ils Turitgais la scena da musica rumantscha cun sia diversitad ed originalitad. Nagin dad els avess sminà ch'i dettia sper las *Liricas Analas* anc bler outra musica da vaglia. Grazia a la lavur professionala da TOP POP RUMANTSCH da RTR sai jau preschentar en stanza da scola ina survista audiovisuala ed attractiva sur da quai che capita en la scena da musica rumantscha. L'incumbensa dals Turitgais è lura dad eleger in ni ina musicista per far in purtret. Pussaivel èsi er dad eleger ina chanzun per analizar ella ni da s'occupar cun instituziuns che promovon la cultura ed il linguatg rumantsch sco per exempel RTR ni la Lia Rumantscha.

Il project preveda in excursiun da dus dis tenor il tema. En mes cas essan nus stads a Cuira tar RTR e tar la Lia Rumantscha. Fitg attractiv èsi sa chapescha stà dad ir en sortida si Mustér el local da giuventetgna. Cun agid da la lavurera da giuventetgna *Gabriela Cablazar* es i stà pussaivel d'organisar ina sentupada cun newcomers che han preschentà lur tocs musicals. En atmosfera lucca han ils newcomers tschantschà sur da la motivaziun da far musica e duvrar il linguatg mamma ni er auters linguatgs, oravant tut l'englais. Suenter la fin uffiziala èn ils blers giuvenils da la bassa e quels e quellas dals culms sa nizzegiads da la chaschun d'emprender d'enconuscher in l'auter anc in zic meglier.

A la fin dal project preschentan ils scolars e las scolaras lur retschertga en in curt referat. Grazia a quest project han scolars e scolaras la pussaivladad da scuvrir ina part da la Svizra che n'era avant betg anc tant enconuschenta. Cun quai che jau sun in rumantsch hai jau grazia al «CH-PORJEKT» la chaschun da dar ina invista en la Rumantschia.

In curt appel en atgna chaussa: Forsa dat i tranter ils lecturs e las lecturas dal Fegliet scolasts e scolastas che vessan er interess da sensibilisar lur classas per il linguatg e la cultura rumantscha. Gugent mettess jau a disposiziun mes material e mias experientschas ni anc meglier, ins savess sviluppar da cuminanza quest project. Mia finamira è da savair metter a disposiziun a scolas giu la Bassa in format che era scolastas e scolasts da lieunga tudestga savessan far in tal project en lur classa.

Daniel Monn

Inscunter interrumentsch

Gievgia, ils 12 da settember 2019 en la Giesserei, Turitg-Oerlikon
Ulteriuras infurmaziuns suondan a temp.

Mesemna, ils 16 d'october 2019 a Berna, a partir da las 19:00 uras
en cooperaziun cun la Uniun Grischuna, Berna

Program cun artists ed artista ord la scena rumantscha da Berna e conturn:

Teater : Sar Widerstand e la maschina da fortuna

Teater da e cun: *Annina Sedlacek e Nicolas Stoker*

Musica: *Pascal Gamboni*, cun novas chanzuns d'in niev dc che cumpara l'atun.

L'occurrentza ha lieu en il

Restaurant Mappamondo , Länggassstrasse 44, 3012 Berna

Ulteriuras infurmaziuns suondan a temp.

Famiglia Sursilvana Zug e conturn

Gievgia, ils 27 da zercladur 2019

Mesjamna, ils 4 da settember 2019

Margis, ils 3 da december 2019

} ca. allas 19.30 uras

Circa duas jamnas avon survegnis vus in'invitaziun pli detagliada

Contact: famsurszug@gmail.com ni 079 305 07 10

Rumantschas e Rumantschs al Lai da Turitg

Venderdis, ils 5 da fenadur: Degustaziun da vin tier famiglia Schwarzenbach
sunter fa Reto Caplazi il grill ell` ustria Alte Sonne a Obermeilen.

Venderdis, ils 13 da settember: Sera da boccia a Mänedorf

Contact: *Astrid Decurtins* tel. p. 055 243 13 21, natel 079 236 04 35

mail: astrid.decurtins@bluewin.ch

Sursilvans a Solothurn

Dumengia, ils 15 d'uoost 2019 Brunch romontsch el Hotel Astoria a Soloturn.
Informaziuns: Retus Giusep Pfister retuspfister@gmail.com

Rumantschs ladins dal Rigi

Venderdi, 5 da lügl: 18:30, Spassegiada sü Schönenboden tar Heidi e Edi

1.- 18 d'avuost: 100 ans Lia Rumantscha a Zuoz

Venderdi, 23 d'avuost: Tschaina Restaurant Kreuz, Oberwil

Vernderdi, 27 da settember: 18:30, Gö "la boule" tar Men Vital, Udligenswil

Venderdi, 25 d'october: 19:00, Tschaina "Cappaun", Rest. Blasenberg, Zug

Venderdi, 22 da november: 19:00, Referat da Rudolf e Nesina Moll, Schwyz

Ulteriuras infurmaziuns sut: www.rumantschsladinsrigi.ch

Universitad populara da Turitg - Colloqui rumantsch *Auturas ed auturs en discussiun cun Mevina Puorger*

Flurina Badel *Mardi 29.10. 2019*
tinnitus tropic

Tina Planta-Vital *Mardi 26.11 2019*
Il blau tocca la terra

Walter Rosselli *Mardi 28.01. 2020*
Cuntradas imaginarias

Rämistrasse 71, 8006 Turitg da las 19.00h a las 20.30h
(per infurmaziuns: mevina.puorger@bluewin.ch / t- 078 772 32 28)

Impressum:

Redacziun: Ciril Berther

Spediziun: Lia Rumantscha

Contribuziuns pon vegnir inoltradas fin in mais avant la proxima ediziun a:

Ciril Berther, Mülistatt 12, 8955 Oetwil a.d.L.

Tel. 044 748 50 65, e-mail: cirberther@bluewin.ch

Ulteriurs Fegliets pon ins retrair tar:

Lia Rumantscha, Via da la Plessur 47, Chascha postala, 7001 Cuir

Tel. 081 258 32 22, e-mail: info@rumantsch.ch

Il Fegliet pon ins era telechargiar da l'internet: www.uniun-urb.ch

Data da l'ediziun: zercladur 2019

Data da la proxima: settember 2019